

Arzu VƏLİYEVƏ

Dissertant

**M. F. AXUNDOV ADINA MİLLİ KİTABXANADA
OXUCULARA BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA
XİDMƏTİ TARİXİNDƏN (1970 – 1980)**

Keçən əsrin 70-ci illərində kitabxanalarda, o cümlədən Milli kitabxanada biblioqrafik xidmət əsasən 2 istiqamətdə həyata keçirilirdi:

a) Biblioqrafik informasiya xidməti.

b) Soraq-biblioqrafiya xidməti.

Qeyd etmək lazımdır ki, 70-ci illərdə Milli kitabxana artıq Respublika Mədəniyyət və incəsənət sahəsində biblioqrafik informasiya mərkəzi kimi formalaşmağa başlamışdır. Bu məqsədlə 1975-ci ildə kitabxanada «Mədəniyyət və İncəsənət üzrə informasiya şöbəsi» yaradılmış və həmin ildən də şöbə rüblük «Mədəniyyət və incəsənətə dair yeni ədəbiyyat» bülleteninə nəşrinə başlamışdır. Burada hər 2 ay ərzində kitabxanaya Azərbaycan və Rus dillərində mədəniyyət və incəsənətin bütün sahələrinə dair daxil olan ədəbiyyatın siyahısı verilirdi.

Bu biblioqrafik informasiya bülleteninə nəşr edilməsində məqsəd Respublikanın rəhbər təşkilatlarına, elmi işçilərə, yaradıcı insanlara, mütəxəssislərə mədəniyyət və incəsənətin bütün sahələri üzrə Milli kitabxanaya daxil olan yeni kitablar, məcmuə və elmi əsərlərdə, qəzet və jurnallarda dərc olunan materiallar (Azərbaycan və rus dillərində) haqqında məlumat verilməsindən ibarət idi. Bütün materiallar keçmiş SSRİ-nin mədəniyyət və incəsənət üzrə informasiya mərkəzi sayılan Lenin adına Ümumittifaq Dövlət kitabxanasının tərtib etdiyi təsnifat əsasında qruplaşdırılırdı.

1982-ci ilə qədər ildə 6 nömrəsi buraxılan informasiya bülleteninə illik ümumi həcmi 20 çap vərəqi təşkil edirdi.

1982-ci ildə həmin informasiya bülleteninə məzmunu dəqiqləşdirilərək «Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti üzrə yeni ədəbiyyat» adı ilə nəşr olunmağa başladı.

Bu dövrdə Milli Kitabxana tərəfindən cari biblioqrafik informasiya xidməti sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər sistemində kitabxana tərəfindən nəşr edilib kitabxanalara göndərilən iki vəsaitin adı xüsusi qeyd edilməlidir. Bunlar 1978-ci ildən nəşr edilməyə başlayan «Kənd təsərrüfatına dair yeni kitablar» və «Azərbaycan SSRİ mətbuatında» adlı ildə 2 dəfə nəşr edilən informasiya bülletenləri idi.

Birinci vəsait Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası ilə birlikdə nəşr edilən ölkənin bütün kənd təsərrüfatı və MKS-lərin mərkəzi kitabxanalarına göndərilirdi.

Bülletenin hissəsində Azərbaycanda kənd təsərrüfatına dair Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilən kitablar, hissəsində isə SSRİ digər Respublika və vilayətlərində nəşr edilmiş və məcburi nüsxə xətti ilə Milli kitabxanaya və Respublika kənd təsərrüfatı kitabxanasına daxil edilmiş yeni nəşrlər əks etdirilirdi.

Onu da qeyd edək ki, yerlərdən gələn məlumatlara görə bu göstərici ölkənin rayon və kənd kitabxanaları oxucuları tərəfindən, xüsusən kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri tərəfindən olduqca səmərəli istifadə edilirdi.

M. F. Axundov adına Milli kitabxananın oxuculara biblioqrafik informasiya xidmətindən danışarkən bir məsələnin üzərində xüsusi dayanmaq lazım gəlir. Məsələ burasındadır ki, 60-70-ci illərdə oxuculara ənənəvi biblioqrafik informasiya xidmətində, o cümlədən biblioqrafik informasiya vəsaitlərinin istifadəsində bir mühüm nöqsan nəzərə çarpırdı. Bu nöqsan biblioqrafik informasiya xidmətini həyata keçirən müəssisə ilə tələbatçılar arasında əks əlaqənin olmaması idi. Belə ki,

oxucuların istifadəsinə verilən müxtəlif tipli biblioqrafik informasiya vasitələrinin (biblioqrafik göstəricilərin, informasiya bülletenlərinin, müxtəlif şifahi materiallarının və s.) tələbatçılar tərəfindən istifadə edilməsi barəsində operativ məlumatların əldə edilməsinin mümkün olmaması, həmin vəsaitlərdə nə qədər uyğun olması haqqında müvafiq sorğu, tələbat və tələblərinə nə qədər uyğun olması haqqında məlumatların əldə edilməsi mexanizmi yox idi.

Doğrudur belə vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün kitabxanalar, o cümlədən M.F. Axundov adına Milli kitabxana vaxtaşırı sorğu vərəqləri, onların istifadəsinə dair müxtəlif anketlər, bir sıra hallarda isə xüsusi tədqiqatlar aparırdılar.

Lakin belə üsullar əksər hallarda operativ xarakter daşmır, informasiya vasitələrinin tələbatçılar tərəfindən istifadə səmərəliliyini dəqiq və vaxtında müəyyənləşdirmək üçün o qədər də yararlı olmurdular. Odur ki, 60-cı illərdən başlayaraq ölkə kitabxanalarında tələbatçılara fərqli xidmətin mütərəqqi üsulu kimi özünə vətəndaşlıq hüququ qazanmağa başlamış «İnformasiyanın seçilmiş yayılması» xidməti sistemi tətbiq edilməyə başlamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə informasiya axtarış sistemləri olmadan kitabxanalarda xüsusən M.F. Axundov adına Milli kitabxana kimi zəngin informasiya ehtiyatlarına malik olan universal kitabxanada sənəd kütləsi içərisindən tələbatçılara lazım olan materialları operativ şəkildə müəyyənləşdirmək olduqca çətin prosesdir.

Kitabxana informatikası üzrə tanınmış alim Əli Rüstəmov bu haqda belə yazır: «informasiya axtarışı informatikanın mərkəzi anlayışı olub, insanla informasiya kütləsi arasında yaranan müxtəlif kommunikasiya (əlaqə) proseslərini ifadə edir. İnformasiya axtarışı dedikdə tələbatçının sorğusuna uyğun olan faktların, məlumatların, sənədlərdən toplanmasına imkan verən məntiqi və texniki əməliyyatların məcmusu nəzərdə tutulur.

İnformasiya axtarışının mərkəzi anlayışı «Relevantlıq»dır. Bu anlayış müəyyən informasiya axtarış sistemləri vasitəsi ilə verilən sənədlərin tələbatçı sorğusuna uyğunluq dərəcəsini ifadə edir».

1970-1980-ci illərdə keçmiş SSRİ məkanında, o cümlədən Azərbaycanda formalaşmış təcrübəyə əsasən informasiyanın seçilmiş yayılması rejimində tələbatçıların daimi sorğularına əsasən onlara cari informasiya verilir. Cari informasiya verilişi həftədə, yaxud ayda bir dəfə təşkil edilirdi. Fərdi və kollektiv tələbatçılar əvvəlcə onları maraqlandıran materialları müvafiq kitabxana informasiya müəssəsinə göndərirdilər. Bundan sonra kitabxanada həmin mövzular indeksləşdirilir və axtarış sistemində daxil edilirdi. Daha sonra mövzuların axtarış əlamətləri sənədlərin axtarış əlamətləri ilə müqayisə edilir və onlar uyğun gəldikdə sənədlərin şəklin- biblioqrafik-informasiyası şifahi və ya kartoçkalar tələbatçılara əks əlaqə talonları ilə birlikdə göndərilirdi. Əks əlaqə talonlarında sənədlərin qiymətləndirmə şkalası verilir və tələbatçı onu maraqlandıran sənədin altından qiymətləndirmə şkalasına uyğun xətt çəkir və onun sürətini və ya orijinalını almaq istədiyini bildirirdi. Beləliklə, informasiyanın seçilmiş yayılması sistemində oxucu ilə kitabxana arasında əks əlaqə mexanikası yaradılırdı. Odur ki, «İnformasiyanın seçilmiş yayılması» sisteminin meydana gəlməsi öz dövrünün ən mütərəqqi fərqli informasiya xidməti üsulu olub həmin xidməti tətbiq edən kitabxana informasiya müəssisələrinə informasiya tələbatçıları ilə gündəlik operativ əlaqə saxlamağa, onların bu və ya digər informasiyaya olan münasibətini müəyyənləşdirməyə başlamış, onradan isə tədricən kitabxanalarda da oxuculara informasiya xidmətinin əsas formasına çevrilmişdir.

M.F. Axundov adına Milli kitabxanada informasiyanın seçilmiş yayılması kitabxananın mədəniyyət və incəsənət üzrə informasiya mərkəzinə uyğun olaraq təbii ki, müvafiq sahələrin oxucularının informasiya təminatına

yönlənmiş xidmət sistemi idi. Bu işə Milli kitabxanada 1978-ci ildən başladı. Elə həmin il kitabxana mədəniyyət və incəsənət sahəsində 30 problem üzrə 40 fərdi və 420 kollektiv abonentə xidmət edirdi. (4)

Fərdi abonentlər içərisində Respublikanın görkəmli teatrşünasları, musiqişünasları, memarlıq, təsviri sənət, kino və s. sahələrdə çalışan yaradıcı adamlar, alimlər və mütəxəssislər, həmçinin Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin aparıcı əməkdaşları, kollektiv abonentlərə isə bəstəkarlar, rəssamlar, yazıçılar birlikləri, AMEA-nın incəsənət və memarlıq institutu, akademik teatrlar, Dövlət flarmoniyası, kitabxanalar və s. yaradıcı kollektivlər daxil idi.

Milli kitabxana «İnformasiyanın seçilmiş yayılması» xidmət sistemi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanırdı:

- abonentlərə çatdırılan biblioqrafik informasiyanın dolğunluğu;
- informasiyanın operativliyi
- informasiya tələbatçıları ilə daimi əks əlaqə;
- tələbatçıların sorğuları əsasında ilkin sənədlərlə təmin edilməsi;

Verilən informasiyanın dolğunluğunun təmin edilməsi məqsədilə kitabxananın «Mədəniyyət və İncəsənət üzrə elmi informasiya» şöbəsində müvafiq sahələrlə əlaqədar Azərbaycan və rus dillərində bütün cari informasiya mənbələri diqqətlə öyrənilirdi. Bu məqsədlə bütün referativ jurnallar digər informasiya vasitələri, eləcə də Azərbaycan və rus dillərində kitabxanaya daxil olan salnamələr, siqnal informasiya vasitələri, yeni kitablar, nəşriyyat planları, sifariş blankları və s. materiallar diqqətlə nəzərdən keçirilir, abonentlərinə əvvəlcədən sifariş etdiyi mövzulara uyğun seçilib sistemləşdirilirdi.

Onu da qeyd edək ki, hələ xidmətin ilkin, yəni hazırlıq mərhələsində abonentlərin sifarişləri əsasında onları maraqlandıran problem və mövzular təsnifləşdirilmiş, mövzuların rubrikatorları hazırlanmış və kodlaşdırılmışdır.

Oxucuların müvafiq mövzu və problemlərlə əlaqədar sorğularına müvafiq seçilən sənədlər (kitablar, məqalələr, təsviri sənət materialları, notlar və s.) müvafiq kodlar əsasında sistemləşdirilib ayda bir dəfə oxuculara çatdırılırdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, tələbatçılara fərqli informasiya xidmətinin operativliyi onun səmərəliliyinin əsas amillərindən biridir. Çünki, yeni cari informasiyanın vaxtında çatdırılmaması, onun gecikdirilməsi, əksər tələbatçılar tərəfindən elmi tədqiqatların aparılmasına mənfi təsir göstərən, müvafiq informasiyanın köhnəlməsinə səbəb olan hal kimi qiymətləndirilir. (4)

Bu da öz növbəsində informasiya xidmətinin səmərəsiz və lazımı fayda verməyən bir fəaliyyət sahəsinə çevirir. İnformasiyanın seçilmiş yayılması xidmətinin səmərəliliyini sübut edən ən mühüm amil onun tələbatçılarla əks əlaqəsini xarakterizə edən kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləridir. Çünki tələbatçılara təqdim edilən informasiya əsasən sənədləri onların nəzərinə çatdırır və bu üsul demək olar ki, bütün biblioqrafik informasiya vasitələrinə xasdır. Lakin informasiyanın seçilmiş yayılması sistemində tətbiq edilən əks əlaqə üsulu tələbatçıların həmin sənədlərə olan münasibətini müəyyənləşdirməklə yanaşı, onlar tərəfindən bu sənədlərin əldə edilməsi və istifadəsini də təmin edir. Bu məqsədlə fərdi və kollektiv tələbatçılara təqdim edilən informasiya xüsusi qoparma talon-kartoçkalarla təmin edilir ki, bu da Milli Kitabxanada informasiya xidmətinin tələbatçılarla əks əlaqə funksiyasını oynayırdı. Belə ki, talon-kartoçkalarda abonentlərə təqdim edilən materialların əhəmiyyətini göstərən 0-5 bala qədər qiymətləndirmə materialından istifadə edilirdi:

- 5 – material qiymətlidir – istifadə ediləcəkdir, lazımdır.
- 4 – əhəmiyyəti var;
- 3 – məlumdur;
- 2 – mövzu ilə əlaqədar əhəmiyyət daşıyır;
- 1 – mövzuya və ya problemə uyğun deyil;

Hər bir informasiya kütləsi ilə tələbatçılara təqdim edilən belə əks əlaqə kartoçkalarında abonentin nömrəsi, sənədin nömrəsi, eləcə də yuxarıda göstərilən balla işarə edilirdi.

Beləliklə Milli kitabxananın informasiyanın seçilmiş yayılması xidmətində əks əlaqə mexanizminin tətbiqi alınmış nəticə əsasında bir tərəfdən tələbatçıları ilkin sənədlərlə təmin edir, digər tərəfdən isə informasiya mənbələrinin onların sorğularına uyğun daha dəqiq seçilməsini və bununla da informasiya xidmətinin bütövlükdə səmərəli olmasına həlledici müsbət təsir göstərirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z. *Ümumi bibliografiyaşünaslıq. Dərs vəsaiti*. B. 2001-142s.
2. *70 il xalqın xidmətində. (M.F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət kitabxanasının tarixinə dair materiallar)*. B. 1993-90 s.
3. Rüstəmov Ə. *İnformatika. (informatika proseslərinin təşkili və avtomatlaşdırılması). Dərs vəsaiti.* - B., 1991.- 27s.
4. *M.F Axundov adına ADK-nın Mədəniyyət və incəsənət üzrə Elmi informasiya şöbəsinin 1978-1985-ci il hesabatları.*

Арзу Велиева

ИЗ ИСТОРИИ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ЧИТАТЕЛЯМ В НАЦИОНАЛЬНОГО БИБЛИОТЕКЕ ИМ. М.Ф.АХУНДОВА (1970-1980)

РЕЗЮМЕ

В статье дается краткий анализ текущих информационных изданий, а также информационного обслуживания по системе ИРИ в 1970-1988-е годы.